

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

ДИПЛОМНА РОБОТА

магістра

на тему **«Формування екологічної компетентності молодших школярів у процесі просвітницької діяльності»**

Виконана студенткою 2 курсу ПО – 2м з

Спеціальності

8.010101 «Початкова освіта»

Федько Тетяна Романівна

Керівник: к.п.н., доц. Горват М.В.

Рецензент к.п.н., доц. Бартош О.П.

м. Мукачево – 2019 року

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	10
1.1. Сутнісні характеристики екологічної компетентності особистості.....	10
1.2. Особливості та педагогічні можливості просвітницької діяльності.....	25
1.3. Стан сформованості екологічної компетентності учнів молодшого шкільного віку	38
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	60
2.1. Педагогічні умови формування екологічної компетентності учнів початкових класів у процесі просвітницької діяльності.....	60
2.2. Впровадження педагогічних умов в освітньому процесі.....	74
2.3. Організація та результати дослідно-експериментальної роботи.....	90
ВИСНОВКИ.....	94
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	97
ДОДАТКИ.....	105

ВСТУП

Актуальність теми. Вступ України до Європейського співтовариства передбачає суттєві соціально-економічні й політичні зміни в нашій державі, орієнтацію на гуманістичні цінності, серед яких важливе місце посідає ціннісне ставлення до природи як основи послаблення екологічної кризи та забезпечення сталого розвитку суспільства. У зв'язку з цим зростає увага до екологічної компетентності підростаючої особистості.

Відповідно до нормативних документів (Концепція національного виховання, Закони України «Про вищу освіту», «Про освіту», Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Національна програма виховання дітей та молоді, Концепція екологічної освіти в Україні. Першочергового значення в екологічному вихованні набуває процес створення умов для вдосконалення знань, практичних умінь учнів у сфері взаємодії з природою, формування ціннісного, непрагматичного та відповідального ставлення до навколишнього природного середовища.

Аналіз змісту екологічної освіти та виховання в сучасній педагогіці здійснено А. Захлебним, І. Зверевим, І. Суравегіною, в працях яких висвітлено концептуальні засади досліджуваної проблеми та запропоновано відповідні методики її розв'язання.

У сучасному виховному процесі значне місце посідає сфера дозвілля, особливою цінністю якого є те, що його раціональна організація може сприяти реалізації потенцій, закладених у людині. Діяльність у сфері дозвілля є важливим підґрунтям для формування та розвитку фундаментальних людських потреб. Завдяки її різноманітним формам можна підтримувати емоційне здоров'я, долати власні недоліки, формувати волю, сприяти гармонійному розвитку особистості.

Аналіз дозвіллевої компоненти навчально-виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах здійснено в працях І. Адодіної, Н. Анікевої, В. Беспалько, Г. Глухової, В. Доценко, С. Клименко, В. Ніколаєвої, А. Никишова, Г. Пустовіта, О. Столяренко та інших.

Проблема формування компетентності особистості у шкільному віці набула значної актуальності в психолого-педагогічній науці (А. Войтко, Л. Лепіхова, Т. Філь, І. Ящук).

Здатність особистості в конкретних екологічних ситуаціях актуалізувати набуті екологічні знання та досвід ціннісного ставлення до природи з метою прийняття природодоцільних рішень, відповідальності за них, а також пропагування своєї суспільно значущої екологічної позиції становить сутність екологічної компетентності особистості.

Зміст, структура, компоненти та практична спрямованість поняття «екологічна компетентність» визначені в працях Д. Єрмакова, Г. Макоєдової, В. Маршицької, Н. Олійник, О. Пруцакової, Н. Пустовіт, Л. Руденко, Л. Титаренко, Л. Чопенко. Екологічна компетентність є складником життєвої компетентності особистості. Формування останньої – складний процес, що розпочинається в сім'ї (А. Войтко, Г. Ковтун, В. Піча) і триває протягом життя людини. Значні виховні можливості у реалізації цього процесу має період навчання в школі, коли формуються головні моральні якості особистості. Результати досліджень, присвячених вихованню учнів у позаурочний час (В. Вербицький, Г. Глухова, В. Доценко, В. Ніколаєва, В. Оржеховська, С. Скрипник), свідчать про ефективність просвітницької діяльності серед учнів.

Специфічним і досить складним щодо виховного процесу є підлітковий вік з його характерними ознаками – активністю, прагненням до дорослішання, самостійності, незалежності. У старшому підлітковому віці процес розвитку суб'єктивного ставлення до природи стає критичним, набуває прагматичного характеру (С. Дерябо, В. Ясвін).

Аналіз наукових джерел засвідчує відсутність досліджень, у яких проблема формування у підростаючого покоління екологічної компетентності розглядалася б через реалізацію просвітницької діяльності за технологією «рівний – рівному». Учителі середніх загальноосвітніх навчальних закладів розуміють потребу формування екологічної компетентності учнів, але не кожен

чітко усвідомлює сутність екологічної компетентності, її специфіку, структуру, напрями та шляхи формування.

Необхідність подолання зазначених суперечностей зумовила вибір теми наукового дослідження: „*Формування екологічної компетентності молодших школярів у процесі просвітницької діяльності*”.

Мета дослідження: на основі аналізу сутності та структури екологічної компетентності особистості теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити педагогічні умови формування екологічної компетентності молодших школярів у процесі просвітницької діяльності.

Відповідно до мети визначено **завдання дослідження:**

1. З’ясувати стан розробленості проблеми у психолого-педагогічній теорії та практиці; уточнити сутність і структуру поняття «екологічна компетентність учнів».

2. Схарактеризувати компоненти, критерії, показники та типи екологічної компетентності учнів початкової школи.

3. Дослідити стан і особливості сформованості екологічної компетентності учнів початкової школи.

4. Теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити педагогічні умови формування екологічної компетентності учнів початкової школи у процесі просвітницької діяльності.

Об’єкт дослідження – процес формування екологічної компетентності молодших школярів.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування екологічної компетентності учнів початкової школи.

Для досягнення мети й вирішення поставлених завдань використано такі **методи** дослідження:

– *теоретичні*: аналіз та синтез даних філософії, психології, педагогіки з проблеми формування екологічної компетентності для уточнення сутності базових понять; порівняння, класифікація й узагальнення теоретичних та емпіричних даних для обґрунтування структури, критеріїв і показників,

педагогічних умов формування екологічної компетентності учнів; аналіз змісту навчальних програм з основних загальноосвітніх дисциплін з метою виявлення екологічного складника; вивчення масового та передового педагогічного досвіду;

– *емпіричні*: діагностичні (анкетування, тестування, педагогічне спостереження, бесіда, вирішення проблемних ситуацій) для з'ясування ставлення учнів до об'єктів природи, їхніх мотивів взаємодії з природою; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний етапи) для визначення стану досліджуваної проблеми, упровадження у практику виховання відповідних педагогічних умов, форм і методів та експериментальної перевірки їхньої ефективності у формуванні екологічної компетентності молодших школярів у процесі просвітницької діяльності;

– *статистичні*: методи математичної статистики для кількісного та якісного аналізу експериментальних даних, їхньої динаміки, засвідчення достовірності отриманих результатів експериментальної роботи.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося на базі Ямпільської НВК ЗОШ I-III ступенів.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в розробленні та впровадженні методики діагностування сформованості екологічної компетентності молодших школярів; методичного забезпечення з формування екологічної компетентності учнів початкової школи, а саме, тематичної добірки просвітницьких виховних годин.

Упровадження результатів дослідження. Основні висновки і практичні рекомендації, викладені у дослідженні, впроваджено у навчально-виховний процес Ямпільської НВК ЗОШ I-III ступенів.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дослідження доповідалися на міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції розвитку науки і освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів» з темою доповіді «Педагогічні умови успішної реалізації завдань екологічного виховання учнів початкових класів».

Публікації. Основні положення та результати дослідження висвітлено в 1 публікації «Педагогічні умови успішної реалізації завдань екологічного виховання учнів початкових класів».

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел. Наукове дослідження містить 15 таблиць та 3 рисунки.. Загальний обсяг роботи становить 112 сторінок, з них – 97 сторінки основного тексту. Список використаних джерел налічує 82 найменування.

ВИСНОВКИ

У науковому дослідженні наведено теоретичне обґрунтування й практичне вирішення актуального питання формування екологічної компетентності учнів початкової школи шляхом просвітницької діяльності, що знайшло відображення у визначенні та апробації відповідних педагогічних умов. Результати проведеного дослідження засвідчили ефективність розв'язання поставлених завдань і дали підстави для формулювання таких *висновків*:

1. У дослідженні екологічну компетентність визначено як здатність особистості в конкретних екологічних ситуаціях актуалізувати набуті екологічні знання та досвід ціннісного ставлення до природи з метою прийняття природодоцільних рішень, відповідальності за них, а також пропагування своєї суспільно значущої екологічної позиції.

Уточнено сутність екологічної компетентності учнів як здатність приймати екологічно відповідальні рішення і діяти у ситуаціях побутового ресурсоспоживання та безпосередньої практичної взаємодії з природою, виявляючи когнітивні, особистісні та комунікативні якості, пріоритетність екологічних цінностей та набутий екологічний досвід.

З'ясовано, що сформованість екологічної компетентності визначається сукупністю дій факторів різного походження (соціальних, психологічних, біологічних тощо). Мета, завдання і зміст формування екологічної компетентності учнів початкових класів детермінуються віковими особливостями особистості молодшого школяра, рівнем підготовленості вчителів, готовністю батьків до цілеспрямованого, систематичного природоохоронного впливу на поведінку дитини та готовністю власне молодшого школяра поширювати набуті знання, вміння та досвід екологічно компетентної поведінки серед однолітків шляхом просвітницької діяльності.

2. Визначено компоненти та критерії сформованості екологічної компетентності учнів початкових класів: когнітивний (система знань з глобальної та локальної екологічної проблематики); емоційно-ціннісний (місце екологічних цінностей у загальній ієрархії цінностей особистості та ставлення до природи);

діяльнісно-комунікативний (поведінка і діяльність у природі та побутовій сфері (готовність діяти у довкіллі з мінімальними втратами для нього); поширення екологічних знань та культивування відповідального ставлення до об'єктів природи у формі власних вчинків).

Схарактеризовано показники екологічної компетентності учнів початкових класів: знання актуальних екологічних проблем та основ сталого розвитку суспільства; уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки у взаємодії людини та природи, між власною поведінкою (діяльністю) та станом навколишнього середовища; усвідомлення особистої причетності до екологічних проблем, потреби збереження природного середовища та дотримання сталого розвитку суспільства; усвідомлення багатогранної цінності природи для суспільства та для самої себе; сформованість гуманістичних мотивів взаємодії з природою; емоційне сприйняття природи; наявність навичок дотримання правил екологічно доцільної поведінки; уміння обмінюватися судженнями, спілкуватися з приводу екологічних ситуацій; здатність обґрунтовувати значення екологічно доцільної поведінки та дотримання принципів сталого розвитку; вміння власним прикладом заохочувати інших до екологічно компетентної поведінки і діяльності; уміння приймати природобезпечні рішення у конкретних життєвих ситуаціях, повсякденно-побутовій діяльності, діяти на їх основі, обирати природобезпечний спосіб діяльності у довкіллі.

Відповідно до показників виявлено типи (активно-природоохоронний, природодоцільний, індиферентний, руйнівний до природи) екологічної компетентності учнів початкових класів загальноосвітніх закладів.

3. Досліджено стан і особливості сформованості екологічної компетентності учнів початкової школи. Шляхом аналізу результатів констатувального експерименту виявлено: переважне використання вербальних, репродуктивних навчально-виховних методів, які є малоефективними у формуванні ціннісного ставлення до природи, природоохоронної мотивації й відповідної діяльності, навичок збереження природи та відповідальності за її стан; часткову реалізацію вчителями можливостей позаурочної та позакласної

діяльності для формування екологічної компетентності учнів; відсутність відомостей, які стосуються побутової сфери особистості, у змісті базових навчальних дисциплін, що ускладнює практичне застосування екологічно відповідальних дій. Шляхом використання ряду діагностичних методів встановлено.

4. Обґрунтовано педагогічні умови формування екологічної компетентності учнів початкової школи шляхом просвітницької діяльності: 1) організація екологічної просвітницької діяльності за технологією «рівний – рівному»; 2) застосування доцільних інтерактивних форм та методів просвітницької діяльності серед учнів початкових класів.

Доведено, що ефективність формування екологічної компетентності учнів початкової школи у ЗНЗ підвищується, коли виховний процес, керований педагогічним колективом, доповнюється цілеспрямованими просвітницькими впливами спеціально підготовлених однолітків, які орієнтуються на інтереси та потреби однолітків і, спираючись на їхню довіру й повагу, поширюють серед них власний позитивний досвід взаємодії з природою.

Контрольний зріз зафіксував кількісні та якісні зміни в показниках типів сформованості екологічної компетентності учнів початкової школи експериментальних та контрольних груп. Порівняльний аналіз динаміки показників типів сформованості екологічної компетентності учнів початкових класів засвідчив значне збільшення кількості учнів із природодоцільним (+44,4%) типом в експериментальній групі, порівняно з природодоцільним типом (+12%) в контрольній групі. Позитивні зміни відбулися і у показниках з активно-природоохоронним типом екологічної компетентності: експериментальна група – 18,5%, контрольна група – 8%. На 55,5% зменшилася кількість учнів експериментальної групи з індіферентним типом екологічної компетентності учнів початкових класів, тоді як у контрольній групі тільки на 16% учнів із індіферентним типом екологічної компетентності учнів початкових класів.

Проведене дослідження не вичерпало всіх аспектів розв'язання проблеми формування екологічної компетентності учнів початкових класів.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>